

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ МОВОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ

Холяк І.В.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

У статті висвітлено передумови формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя-філолога у процесі опанування культури наукової української мови. Вмотивовано доцільність використання при цьому текстів мовознавчого дискурсу з актуальних у сучасній лінгвістиці дослідницьких напрямів. Теоретично обґрунтовано та запропоновано типологію навчальних текстів наукового стилю, спрямованих на ефективне формування соціокультурної компетентності майбутніх філологів. Доведено, що формування соціокультурної компетентності на матеріалі текстів мовознавчого дискурсу орієнтує українських словесників на засвоєння культурних і духовних цінностей нації та норм суспільства.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, учитель-філолог, культура наукової мови, навчальний текст, науковий текст, мовознавчий дискурс.

Постановка проблеми. Стратегічні завдання вдосконалення сучасної освіти передбачають її розбудову на основі національної ідеї. Соціокультурна ситуація в Україні потребує вчителя-словесника, який був би висококваліфікованим фахівцем, що має системні знання, навички і вміння з лінгвістичних, літературознавчих, психологічних, педагогічних наук, володіє ефективними сучасними методиками навчання і виховання, який би «рівночасно був культурологом і державником, тобто всебічно розвинутою і культурно обізнаною людиною» [5, с. 69]. Об'єктивний професійний рівень майбутнього вчителя-філолога потребує перегляду усталених поглядів на процес його підготовки й визнання комунікативних і соціокультурних умінь пріоритетними професійними якостями. У сучасній концепції мовної освіти наголошено на необхідності не обмежувати вивчення української мови її вербальним кодом, а формувати у свідомості студента «картину світу», притаманну носію цієї мови як представникові певної культури й соціуму. Тому питання змісту соціокультурної компетентності вважаємо доцільним розглядати, орієнтуючись в освітньому процесі на зміщення акценту зі знання мови як набору окремих елементів на поняття про мову як інтегровану систему знань і вмінь, коли навчання мови розглядається як диверсифікація мовної освіти: вивчення мови позиціонується як набуття знань та інтегрованих мовленнєвих умінь у їх взаємодії [7, с. 8].

В умовах конкурентоспроможності, які висуває перед українським фахівцем європейський ринок праці, важливим є формування професійної компетентності у магістрантів-філологів у процесі навчання у вищому закладі освіти. Саме на це зорієнтована навчальна дисципліна «Культура наукової української мови», що ознайомлює студентів із сучасною мовною науковою картиною світу, сприяє підвищенню якості мовної комунікації в науково-професійній сфері діяльності, формуванню основ індивідуальної мовної компетентності, забезпеченню конкурентоспроможності майбутнього фахівця на сучасному ринку праці. Однак, на наш погляд, недостатньо висвітленими залишаються питання функціональних можливостей наукової української мови, зокрема текстів мовознавчого дискурсу, в процесі формування соціокультурної компетентності студентів-філологів. Використання у процесі опанування української наукової мови текстів з актуальних у сучасному парадигмальному просторі лінгвістики дослідницьких напрямів функціоналізму, етноцентризму та ін., що

позиціонують мову як носія етнічної ментальності й культури, сприятиме формуванню соціокультурної компетентності та збагачуватиме майбутнього філолога знаннями національно-культурних особливостей українського етносу.

Аналіз актуальних досліджень. В останні роки посилилась увага науковців до феномену соціокультурної компетентності як ключового компонента професійної компетентності. Проблема соціокультурного аспекту вивчення української мови знайшла відображення в працях таких учених, як В. Бадер, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, Г. Дідук-Ступ'як, В. Дороз, В. Кононенко, О. Кучерук, Л. Мацько, О. Неживий, Г. Онкович, В. Ужченко та ін. У більшості наукових праць ця проблема розглядається в контексті навчання в початковій та основній школі (А. Богуш, І. Єрмаков, О. Коломінова, З. Корнаєва, М. Левшин, С. Ніколаєва, М. Пентилюк та інші). Вищим педагогічним навчальним закладам у цьому аспекті присвячено лише окремі роботи (В. Буряк, І. Доброскок, Н. Ігнатенко, Р. Мільруд, Л. Рудакова). Отже, проблема формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей потребує детальнішого студіювання.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати типологію навчальних текстів наукового стилю, зорієнтованих на ефективне формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей під час вивчення курсу «Культура наукової української мови» у процесі професійної підготовки у магістратурі.

Для реалізації окресленої мети використано такі **методи дослідження:** теоретичний аналіз, синтез, систематизація наукової літератури з лінгводидактики, мовознавства; виокремлення професійно значущих для формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів-філологів типів навчальних текстів, обґрунтування запропонованої типології.

Виклад основного матеріалу. Компонентами поняття «професійна компетентність» є соціокультурна, комунікативна, інтелектуальна, пізнавально-творча, інформаційна компетентності. Вони мають властивості варіативності, взаємозалежності, інтегративності, кумулятивності, соціальної й особистісної значущості. Під соціокультурною компетентністю студентів філологічних спеціальностей розуміємо інтегративну властивість особистості, що виражається в гармонії етнокультурознавчої, етнолінгвістичної, соціолінгвістичної компетенцій, які дозволяють індивіду орієнтуватись у традиціях, ре-

аліях, звичаях, духовних цінностях не лише свого народу, але й інших націй, уміти спілкуватись, оперуючи культурними поняттями й реаліями [7, с. 9]. В університетській освіті лінгводидактична робота, спрямована на формування соціокультурної компетентності, зокрема у майбутніх учителів-філологів, має здійснюватися в аспекті актуалізованих часом національних пріоритетів, відбуватися на ґрунтовних лінгвістичних засадах, з урахуванням текстоцентричного підходу до мови, що передбачає добір текстів-зразків, які мають типологічні характеристики певних жанрів наукового мовлення.

У широкому розумінні «текст – це форма фіксованих знань про людину, природу і суспільство, чи, інакше кажучи, специфічний спосіб існування культури» [2, с. 88]. У навчальному дискурсі текст є засобом навчання і, відповідно, засобом формування різних компетентностей. Більшість авторів, що використовує номінацію навчальний текст, має на увазі тексти підручників, навчальних посібників і довідників, тобто тексти, створені з навчально-виховною метою. Узнявши за основу класифікацію С. П. Александрова, виокремимо такі види навчальних текстів: 1) тексти, створені тими, хто безпосередньо організує навчальний процес із дидактичною чи виховною метою, – це насамперед підручники, навчальні посібники, курси лекцій, тести й т. ін.; 2) тексти, створення яких не було продиктоване навчальною метою, але за певних дидактичних і соціокультурних умов вони набувають статусу навчальних – це тексти різних стилів і жанрів; 3) тексти, що продукуються учасниками навчально-виховного процесу в індивідуальному порядку; 4) тексти, створені тими, хто навчає, і тими, кого навчають, упродовж їхньої спільної діяльності [1].

Кожен різновид навчального тексту виконує відповідні йому навчальні функції. Так, тексти другого типу, створення яких не продиктоване навчальною метою, але за певних дидактичних і соціокультурних умов вони набувають статусу навчальних, використовують у підручниках, посібниках чи заздалегідь добирають для роботи у процесі навчальної діяльності. Н. Ф. Баландіна зазначає, що «останнім часом такі тексти дедалі частіше сприймаються не тільки як тексти-зразки, що унаочнюють конкретні жанри, стилі та їх різновиди, як контексти, на тлі яких вивчаються мовні одиниці різних рівнів мови, а як засоби формування соціокультурної компетентності» [2, с. 91].

Наука є основою світового прогресу, запорукою його високої духовності, інтелектуальності. Кожен народ репрезентує свої досягнення в науці, освіті, техніці, культурі через мову – споконвічне явище суспільного життя. Завдяки науковій мові як важливій складовій національної літературної мови, що є обов'язковим атрибутом держави та її ознакою, підтримуються національна гідність, духовність народу і передаються у світовий інформаційний простір національні досягнення з різних галузей знань. Закономірно, що процес опанування наукової мови майбутніми філологами нерозривно пов'язаний із когнітивною сферою їхньої психіки, із засвоєнням професійних еталонів і формуванням таких мисленневих проявів, як аналіз, синтез, класифікація, систематизація, узагальнення й абстрагування. Поділяємо думку Г. С. Онуфрієнко, яка пропонує розглядати навчальний науковий текст як єдиний комунікативний блок, що має чітку, логізовану структурну організацію, яка формується під впливом двох основних чинників: характеру висвітлюваного змісту та способу його репрезентації. Комунікативними блоками є і його складові части-

ни (компоненти), розташовані у певній вмотивованій послідовності. Кожний із компонентів тексту є функційно значущою одиницею, тобто може виконувати функції роз'яснення, обґрунтування, уточнення, доповнення, унаочнення тощо. Визначення цих функцій сприяє адекватному розумінню тексту. Нарешті, навчальний науковий текст обов'язково характеризується певною внутрішньою організацією, тобто має такі лексико-граматичні та структурні засоби, які роблять його доступним для розуміння при читанні, для усвідомлення й запам'ятовування інформації й подальшої її репрезентації та використання [6, с. 119].

Українська наукова мова як важливий компонент самої науки й університетської освіти є актуальним об'єктом сучасної лінгводидактики. Як матеріал для формування соціокультурної компетентності магістрантів-філологів вона повинна бути представлена ретельно відібраним, системно організованим матеріалом. Вважаємо, що формування цієї компетентності буде ефективним на матеріалі текстів мовознавчого дискурсу, адже українське мовознавство спрямоване на пізнання, осмислення й опис явищ української мови, є частиною національного загальнонаукового досвіду, тобто галузевим дискурсом. Це дає підстави розглядати український мовознавчий дискурс як «сукупність вербалізованих дій науковців-лінгвістів щодо пізнання й опису української мови як семіотичної системи в її поліаспектному комунікативному функціонуванні» [3, с. 6]. Дискурсивність сучасного українського мовознавства зумовлена інформаційною відкритістю, доступністю наукових джерел, інтеграцією у світовий мовознавчий дискурс, діяльністю наукових установ та закладів, видавничо-поліграфічною підтримкою, наявністю наукових шкіл і творчістю провідних вітчизняних лінгвістів у традиційних й актуальних парадигмах (наприклад, лінгвокогнітологія, лінгвоконцептологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика та ін.) [3, с. 7-8].

У сучасному мовознавстві домінують комунікативно-прагматична і когнітивно-дискурсивна парадигми, які формують його нове бачення образу мови, беручи до уваги соціальні, лінгвокультурні, комунікативні, прагматичні та інші аспекти. З огляду на це для формування соціокультурної компетентності українських словесників під час вивчення курсу «Культура наукової української мови» у процесі професійної підготовки у магістратурі ми розробили типологію та окреслили змістове наповнення навчальних текстів наукового стилю.

1. Тексти, пов'язані з історією розвитку вітчизняного мовознавства, позиціонуванням українського мовознавства у просторі світової науки: наукові тексти, що стосуються історії лінгвістичної думки в Україні від початку її зародження до наших днів. Використання текстів з історії розвитку вітчизняного мовознавства сприятиме вихованню почуття патріотизму шляхом усвідомлення тих ґрунтовних надбань, які воно дає сьогодні на озброєння студенту-філологу в аспекті як української мови, так і загального мовознавства, оскільки внесок вітчизняних дослідників у світову лінгвістичну скарбницю значний.

2. Тексти про видатні постаті у вітчизняному мовознавстві: українські мовознавці доклали чимало зусиль до дослідження загальнотеоретичних проблем мовознавчої науки, вивчення багатьох мов, як слов'янських, так і неслов'янських; про спадщину українських мовознавців, репресованих радянським тоталітарним режимом – це сприяло усвідомленню майбутніми вчителями-філологами невід'ємного права кожного народу

розвивати та реалізовувати свої духовні набутки за допомогою рідної мови.

3. Тексти з **українознавства**: наукові тексти, де порушені проблеми української мови в сучасній Україні, висвітлені питання, що стосуються універсального характеру мови: як державно-політичної проблеми, як етнокультурного, суспільно-історичного, психологічного, комунікативно-прагматичного феномену. Робота з текстами українознавчого спрямування сприятиме вихованню в молодого покоління національно-патріотичних почуттів, усвідомленню своєї національної самоідентичності, формуванню духовності як провідної якості особистості.

4. Тексти з проблем **культури мови, мовного етикету**: наукові тексти, де порушуються проблеми практичного використання мови, культури мовленнєвої діяльності, культури спілкування, зв'язку мовленнєвого етикету з культурно-національною своєрідністю, соціальним статусом та рольовими позиціями комунікантів. Використання текстів зазначеної тематики сприятиме формуванню високого рівня мовної свідомості майбутніх філологів, дбайливого ставлення до рідного слова, усвідомленню його значення для розвитку інтелектуальної та емоційної культури нації.

5. Тексти, які відображають **етнолінгвістичний напрям** сучасного мовознавчого дискурсу, адже у сучасному світі, коли народи намагаються визначити власне обличчя, глибше пізнати національний характер, менталітет, культуру, мову, яка фіксує дух народу, етнолінгвістика має широкі перспективи щодо вивчення етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу.

6. Тексти, які відображають **лінгвокультурологічний напрям** сучасного мовознавчого дискурсу, в межах якого мову розглядають як «культурний код нації», як з'єднувальний елемент між окремою людиною та ментальністю нації, до якої вона належить. Усвідомлення того, що всі елементи народної культури знаходять відбиток у мові певного народу, яка є відмінною від інших саме через специфіку відображення в ній світу і людини в ньому, сприятиме засвоєнню культурних цінностей, вироблених носіями мови і зафіксованих у мові, розумінню своєрідності картини світу, створеної певним народом, акцентуванню уваги на соціальних проблемах користування мовою.

7. Тексти, які відображають досягнення **лінгвоконцептології**. У лінгвокультурологічному напрямі терміном концепт позначають поняття з нашарованою етнокультурною та ціннісною інформацією, національно специфічну сукупність понять, образів, оцінок, пов'язаних із тим чи іншим об'єктом навколишнього світу. Рецепція та осмислення наукових текстів, де досліджуються концепти української культури, сприятиме забезпеченню передавання і збереження загальнолюдських і національних цінностей. Засвоєння концептів української культури розширює культурний кругозір особистості, прищеплює прагнення зберігати і примножувати духовні і матеріальні скарби, надбані попередніми поколіннями.

8. Тексти з **соціолінгвістики**. Предметом соціальної лінгвістики є дослідження взаємовідношення між мовою й суспільством (мова і культура, мова й історія, мова й етнос, і школа, і політика, і масова комунікація). Текстова інформація про нові теорії, поняття, категорії, явища, що стосуються різних виявів взаємодії мови і суспільства в історії, у різних державах і в Україні зокрема, сприятиме пізнанню майбутніми філологами лінгвістичної правди, а тому вони зможуть формувати у своїй професійній діяльності престиж української мови та культури, гордість за них.

Крім власне соціокультурної складової, важливими вважаємо такі критерії добору навчального матеріалу: урахування потреб фаху; урахування необхідності створювати наукові тексти різних жанрів; урахування професійної цінності текстів та частотності їх насичення науковою лексикою, термінами, фразеологією. Важливими критеріями відбору навчальних текстів є також такі ознаки: «важко/легко», «цікаво/нецікаво», «актуально/неактуально» [4, с. 267].

Отже, формування соціокультурної складової професійної компетентності магістранта-філолога вважаємо доцільним здійснювати шляхом аналізу наукових текстів мовознавчого дискурсу, де мова розглядається як конвенційна символна система, яка фіксує риси характеру, ментальності та культури певного етносу, його світогляд, систему етичних й естетичних цінностей, норм поведінки, традицій, звичаїв, обрядів, міфів тощо, як кодова система інтеграції світу представниками певного етносу, коли кожне нове покоління засвоює разом із мовою й національно-специфічний спосіб категоризації та концептуалізації. Усе це сприятиме утвердженню мовної особистості, яка досконало знає українську мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає її в контексті національної культури як духовний стрижень, користується мовою як органічним засобом самоствердження і самовираження, розвитку своїх інтелектуальних можливостей.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Кожна держава прагне до зміцнення наукового інтелекту своїх громадян, який вербально відбивається і зберігається національною науковою мовою. Особливістю методики викладання культури наукової української мови на філологічному факультеті має бути посиленна увага до формування наукового бачення мови, а не до повторення і доопрацювання шкільного курсу нормативної граматики. Соціокультурна змістова лінія мовної освіти йде паралельно з мовленнєвою та мовною, вона орієнтує майбутніх учителів-філологів на засвоєння культурних та духовних цінностей нації та норм суспільства. Соціокультурна компетентність є важливим чинником розвитку особистості, її самореалізації та культурного самовизначення.

Порушена проблема може бути поглиблена і розвинена в напрямі розроблення дидактично вмотивованої системи вправ, орієнтованих на формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів-філологів у процесі опанування культури наукової української мови.

Список літератури:

1. Александров Е. П. Учебный текст: опыт дефиниции и типологического анализа [Електронний ресурс] / Е. П. Александров. – Режим доступу: http://ealexandrov.ucoz.ru/publ/intencionalnaja_pelagogika/nauchnye_statii/uchebnyj_tekst_opyt_definicii_i_tipologicheskogo_analiza/3-1-0-3. – Назва з екрана.
2. Баландіна Н. Ф. Навчальний текст: проблема визначення, типологія, функції [Електронний ресурс] / Н. Ф. Баландіна // Філологічні науки. – 2013. – № 14. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...2013... – Назва з екрана.

3. Борисов В. А. Лінгвокомунікативний аспект українського мовознавчого дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. А. Борисов. – Харків, 2011. – 20 с.
4. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія / І. П. Дроздова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 320 с.
5. Мацько Л. І. Мовна особистість українського словесника у світлі вимог модернізації освіти / Л. І. Мацько // Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 67-73.
6. Онуфрієнко Г. С. Українська наукова мова в структурі сучасної університетської освіти як об'єкт лінгводидактики / Г. С. Онуфрієнко // Вісник Львів. ун-ту. Серія «Філологія». – 2010. – Вип. 50. – С. 117-122.
7. Усик О. Ф. Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / О. Ф. Усик. – Кривий Ріг, 2010. – 20 с.

Холявко І.В.

Глуховський національний педагогічний університет імені Александра Довженко

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ НА МАТЕРИАЛЕ НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация

В статье рассмотрены предпосылки формирования социокультурной компетентности будущего учителя-филолога в процессе изучения культуры украинской научной речи. Обоснована целесообразность использования при этом текстов лингвистического дискурса по актуальным для современной лингвистики исследовательским направлениям. Теоретически обоснована и предложена типология обучающих текстов научного стиля, ориентированных на формирование социокультурной компетентности будущих филологов. Доказано, что формирование социокультурной компетентности на материале текстов лингвистического дискурса ориентирует украинских словесников на усвоение культурных и духовных ценностей нации та норм общества.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, учитель-филолог, культура научной речи, обучающий текст, обучающий научный текст, лингвистический дискурс.

Kholiavko I.V.

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

FORMATION OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PHILOLOGY ON MATERIAL OF SCIENTIFIC TEXTS OF LINGUISTIC DISCOURSE

Summary

The article reveals the preconditions of forming socio-cultural competence of future teacher-philologist in the process of mastering the scientific culture of the Ukrainian language. It substantiates the feasibility of using texts with linguistic discourse in topical directions of modern linguistics research. The typology of educational, scientific style texts aimed at the efficient formation of socio-cultural competence of future philologists is theoretically grounded and proposed. It is proved that the formation of socio-cultural competence based on the material of linguistic discourse focuses on mastering the Ukrainian language and literature, cultural and spiritual values of the nation and the norms of society.

Keywords: socio-cultural competence, teacher-philologist, scientific language culture, educational text, educational scientific text, linguistic discourse.